АЛЯКСЕЙ КАРПЮК

Свежая рыба

kamunikat
Беларуская Інтэрнэт-Бібліятэка

Аляксей Карпюк

СВЕЖАЯ РЫБА

Аповесць

1

Я — настаўніца. У мяне двое дзетак, муж ледзь не пісьменнік.

Апошні час я пачынаю любіць вершы. Вучыць на памяць няма калі, таму запісваю іх на паперу, вешаю над ложкам, а перад сном прабягу вачыма па радках — і праз некалькі дзён, глядзіш, яны ўжо моцна сядзяць у галаве. Слабасці сваёй крыху саромеюся і нават хаваюся ад Косці.

Між іншым, калі з'явіцца новая паперка над ложкам, муж паблажліва і з палітаваннем прачытае яе, дасць прафесійную ацэнку аўтару, але чамусьці не цікавіцца, навошта яна вісіць, і нават не дзівіцца.

У школе мяне лічаць сур'ёзным педагогам, выдаюць пахвальныя граматы, а мне — няёмка. Мне здаецца, што я — проста дзяўчынка. Раптам захочацца марожанага, пацягне пагуляць у класы ці паўзірацца на свет праз каляровае шкельца; або раніцой, ідучы на работу, здаецца, вярнулася б і паспала яшчэ гадзіны чатыры ці ўткнулася б маме ў прыпол і прасядзела б так паўдня. Не раблю гэтак, бо мама далёка.

Жыву ў невялікім горадзе, хаджу на работу заўсёды ў адзін час, па адной вуліцы і той жа дарогай.

Ходзіш у школу дзень, два, месяц, год. Памалу звыкаешся з тым, што навокал цябе. Непрыкметна ўсё, што сустракае цябе кожную раніцу, робіцца тваім, нават інтымным.

Насупраць бібліятэкі — клумба, каля яе праходжу кожны раз а палове дзевятай.

Далей — дрэўцы, вельмі знаёмыя, выраслі на вачах: вясной нецярпліва чакаю, калі з набрынялых пупышак, нарэшце, з'явяцца тоненькія, свежыя стрэлачкі лісцікаў. Летам хочацца памыць знямоглае ад пылу лісце, а ўвосень — сабраць у букет: такое яно яркае і

прыгожае!

А тут будуюць гасцініцу. Кожны ранак заўважаеш, як выраслі за суткі сцены. Муляры — зусім маладыя хлопцы, а як сур'ёзна працуюць! Асабліва падабаецца мне адзін: бледны, у акулярах. Гадаю, хто ён такі, як стаў будаўніком, пра што марыць. Вельмі яны мяне ўразілі пасля аднаго выпадку.

Раніцой трапляю на сцэнку. Хлопец на рыштаванні надзяе фартух, знізу яму крычыць дзяўчына:

— Вася, падкову знайшла на вуліцы! З вухналямі нават... Адшліфаваная — на серабро!.. На, замуруй яе на шчасце!

— Кідай! — ажыўляецца муляр.

Яшчэ больш блізкімі становяцца гэтыя людзі.

Многіх прахожых ужо ведаю.

Вось гэты, у шэрым палітэчку, пунктуальны: на работу выходзіць мінута ў мінуту.

А то сунецца, мабыць, бюракрат. Ідзе важна, ні на каго не гляне, пасопвае і так трымае галаву, бытта з яе штонебудзь спадзе. Няўжо і ён быў калісьці маленькім хлопчыкам, як мой Віця?.. Уяўляю яго ў кабінеце: слухае чалавека, уткнуўшыся ў настольнае шкло, і да яго гаварыць, што да шафы. А ёсць жа людзі, якія такое важнічанне лічаць аўтарытэтам!

А вунь маладзенькая будаўніца спяшаецца на работу. Новую вясеннюю касынку нясе на галаве як бы нядбайна, толькі ж ты мяне не ашукаеш, хітруня: мне ўжо хутка дваццаць восем, але яшчэ ўмею і я так рабіць!..

Наганяю групку дзяўчат. Адразу відаць, што яны першы раз у нашым горадзе. Ага, у Доме народнай творчасці ідзе абласны конкурс самадзейнасці... Абганяць іх не спяшаюся. Дзяўчаткі няўпэўнена ўзыходзяць на мост (а ён у нас высокі!), ім закружыліся галовы. Спыняюцца

воддаль ад парэнчаў, нямеюць, зачараваныя.

— Ах, гэта ж — Нё-оман! — шэпча адна.— Колькі вершаў пра яго вучылі, песень пяялі...

Па мосце праехаў цягач, заглушыў словы.

Здалёк паказаўся той, каго я называю сваім незнаёмым. Сёння нечым засмучаны, ідзе і на людзей не глядзіць: а чаму? Мо ўчора ў клубе яго дзяўчына танцавала з іншым?.. Спыніць бы і падбадзёрыць: хло-опча, гэта ўсё драбяза!..

У аднаго радасць, у другога смутак — у кожнага сваё...

З часам людзі позіркамі пачынаюць гаварыць табе, якая прыгожая сонечная раніца, як шмат паспелі зрабіць за суткі муляры.

І гэтак з дня ў дзень!

Ідзеш з работы стомленая, галава поўная клопатаў, у руцэ — партфель, пузаты ад сшыткаў, і вось цябе штосьці пачынае цікавіць. Хоць яшчэ і нязначнае, але радаснае, тваё, часамі таямнічае, прыемнае: ты паглыбляешся ў яго, і стомленасць твая кудысьці знікае. Тады табе здаецца, што ты ўжо была некалі на свеце. Магчыма, і нават напэўна,— не чалавекам, а мо галінкай, цаглінай, хмарай...

Калі мяне агортвае замілаванне да ўсяго свету — кветак, сонца, каменняў, людзей,— то здаецца, што гэтая бязмерная колькасць пачуццяў дасталася мне ў спадчыну ад таго Мінулага, ад тае Сутнасці...

2

Такім чынам хаджу ў школу і — назіраю...

З нейкага часу ў плыні прахожых пачынаю вылучаць таго маладога чалавека, майго незнаёмца. Ветлівы твар. Чыстыя вочы. Лёгкая хада спартсмена. Заўсёды

акуратна апрануты. І наогул нейкі не такі, як іншыя.

Пачынаю гадаць — хто ён?

Гадаю кожную раніцу і амаль з нецярплівасцю чакаю выпадку зазірнуць яму ў твар.

Ён не заўважае маіх позіркаў. Гэта мяне нават крыху абурае: не забылася пра той час, калі кожны хлапец вытрэшчваў на мяне, студэнтку, вочы. Паступова чытаю ў вачах незнаёмага здзіўленне. А неўзабаве ён ахвотна адказвае мне вачыма. Але ж мы толькі... пешаходы, як гаворыцца ў правілах вулічнага руху.

...Вяртаюся дамоў. Інстытут даў мужу на год творчы водпуск, Косця цяпер дома. Застаю яго так, як і пакінула. Абкладзены слоўнікамі, даведнікамі, кіпамі рукапісаў, капіркай — ён упарта стукае па бліскучых клавішах машынкі.

— Косця, ты мяне чуеш? — адрываю яго ад работы і чамусьці не зусім складна расказваю: — Кожную раніцу на мяне паглядвае нейкі дзядзечка!

— Што? — злуе ён.

Мы, жанчыны, любім крыху раўнаваць і выклікаць рэўнасць — гэта асвяжае.

— Вечна трапляецца мне на вочы нейкі чалавек, калі іду на работу. На цябе падобны! Такі ж лабасты, з упартым позіркам, рослы... І чаго ён прыстае? — смяюся ды сама не ведаю, чаму хлушу.

— От, дзівак, я ж яго зусім не ведаю!..

— Віншую!

— Але навошта ён мне патрэбны?

— Не можаш даць сабе рады з ім: такая бездапаможная?.. І наогул, дай мне спокуй!

Робіцца крыўдна.

— Паперы купіла?

— На-а, еш яе! — кідаю пачак яму пад нос.— Не адзавіся да яго ніколі...

Але ён не звяртае ўвагі на маю крыўду. Разрывае пачак ды радуецца шчыра, як дзіця:

— Ы -ы-ых! Першы нумар! Ну і малайчына ты ў мяне, Іра! Дай пацалую!

— Яе цалуй!

— М-м-м, а-ах!..— ён сапраўды цмокае лісты.— Мелаваная, раско-ошная!..

Збіралася расказаць яму пра сённяшнюю спрэчку з піянерважатай, але ўжо расхацелася. Адчуваю штосьці большае, чым нездаволенасць мужам. Хочацца кінуць яму ў твар: «Эгаіст, толькі сябе ды свае рукапісы бачыш!..»

Памыляецца той, хто зайздросціць жонцы вучонага.

Гэта калісьці я думала, што вучоны — бог, які ў прыпадку святога і таямнічага натхнення лёгка ды бесклапотна робіць адкрыцці. Дзе там, ён — рабочы вол! І Косця з такіх, якія ісціну здабываюць мазалямі.

Вазьміце які-небудзь навуковы рукапіс у рукі і ўявіце сабе, што вам далі заданне не напісаць, а толькі — перапісаць яго. І вам стане страшна. А мой муж апошнюю работу, пакуль паслаў у выдавецтва, перапісваў разоў дзесяць! На гэты час, калі яму «пішацца», ён нібы адыходзіць ад мяне і дзяцей на цэлыя тыдні, месяцы ды лунае ў нейкім іншым свеце.

Зрэшты, калі і не піша, то з Косці карысць малая. Жыццё для яго — матэрыял для сваёй працы. У інстытуце ён дзень і ноч прападаў са студэнтамі. Думала, пойдзе ў творчы водпуск, будзе інакш.

Вось ён дома. А што змянілася?

Я ведаю, я ўпэўнена: колькасць патрачанага чалавекам часу на рабоце залежыць не ад пасады, узросту, а — ад характару. Толькі настойлівасць ды ўпартасць даюць вынік. Але ж — як звыкнуцца з паводзінамі мужа?

Ён фанатык сваёй працы. Часта, бывае, пасваруся, набурчу, нагавару непрыемнага, як вось зараз, аднак жа самы паважаны для мяне чалавек — мой Косця. Яго ўпартасці хапіла б на некалькі чалавек. Мне б крыху!..

Іду ў пакой да дзяцей, разумеючы, што раззлавалася на мужа дарма.

— Ма-амачка прыйшла! — кідаецца да мяне сын.— Што прынесла?

— Марынцы лякарства.

— Якое?

— Стрэптацыд.

— Стр-р-р... Стр-р-рыцып?.. Ты, як песня! Цып-цып, мае касаткі, цып-цып, мае цыпляткі!..

— Ах, вы-ыдумшчык ты мой! — хапаю сына ў абдымкі, удыхаю родны, мілы пах: эх, дзеці, што можа быць даражэй на свеце за вас?!

— Ма-ам, а Віця не даваў рабіць мне ўрокі!

— Чаму, сынок?

— А от я ўжо ўмею гавар-рыць з зачыненымі вачыма!..

— Не слу-ухай, мама, ён зубы загаворвае!

— А чаму мая пудра рассыпана на стале?

Сын вінавата адводзіць вочы.

— Ён кляксу пасадзіў на сурвэтку і засыпаў яе, каб ты не бачыла! — кажа Марынка.

— Няпрра-аўда!

— А хто мне чарніліцу перакуліў?

— А ты што на мяне казала?

І пайшло, і пайшло! Эх, мілыя бунтары мае!..

Неяк памірыла іх.

Узялася за падручнік, каб падрыхтавацца да ўрока; пасля абеду трэба ісці зноў.

— Мама, табе сёння зноў трэ на Пецеў савет?

— Педсавет...

— Не хадзі-і!..

— Не, педсавета ў мяне няма. Увесь вечар буду з вамі. Толькі загляну ў школу, правяду адзін урок з

дзеткамі.

Сын відавочна радуецца.

— Ма, а Тамарка, што ў замыкальную школу ходзіць, ударыла тут,— Віця паказвае сабе на локаць,— і кажа: калена пабіла!

— У музыкальную, дурненькі, у музыкальную!

3

Домработніца Тося просіць прыдумаць пісьмо свайму кавалеру ў Карэлію. Тося высылае іх заўсёды даплатнымі. Па яе просьбе раблю пад тэкстам прыпіску: «Ляці, маё пісьмо, ляці, а ты, Міша, рубель паштару за яго плаці!» Кажа, што, каб выйсці замуж, трэба пайсці афіцыянткай у Дом афіцэраў, але больш там у сталовую не набіраюць.

Не, тут мне не падрыхтавацца.

Прашу Тосю даварыць абед, бяру партфель і выходжу.

На падворку бялеюць там-сям лісткі Косцевай паперы, яе хапае дзецям усяго двара на караблікі і самалёцікі.

Пасярод нашага двара — альтанка, абвітая гарошкам. У альтанцы — у сініх плашчах і саламяных капелюшах — мужчыны ляскаюць костачкамі даміно. Пад сцяной на лаўцы грэюцца на сонцы суседкі. Машчуся непадалёк ад іх, паглыбляюся ў кніжку.

Абрыўкі размоў адной і другой кампаніі далятаюць да мяне.

— Дзе быў вечарам, Нікіціч?

— Дуплет!.. Учора?

— Ага!

— У гасцях.

— Ну і як?

— О, далі мы там!

— У мяне муж такі харошы, такі харошы, мы так добра з ім жывём, так ладзім...

— Пуста!

— ...Што хачу, тое сабе і куплю...

— Мі-іма!

— Мі-іма!

— І я!..

— ...Хачу сукенку — куплю сукенку, хачу дзве — куплю дзве, хачу футра — будзе футра...

— Канец, здавай!

Іgракі ажыўляюцца, уздыхаюць. Нехта з лёскатам перамешвае костачкі. Цяпер чуваць толькі жанчын.

— А мой захварэў. Няма горшай бяды, як хворы мужык у доме. Скардзіцца, уздыхае, крэкча, каб толькі звярнуць на сябе ўвагу. То таго не хоча, то сяго, а дасі — у рот не бярэ! Паспрабуй скажы, што ў яго — нічога сур'ёзнага!

— Я свайго ў такім выпадку кладу на ложак.

— Гэтак і я раблю. Яшчэ мой любіць, каб класці сілай, нават упіраецца. Пакладу, пастаўлю градуснік, а там — трыццаць сем і дзве дзесятых! Бедны, які ён тады засмучаны! Угаворваю, што грып з такой тэмпературай якраз найгоршы. Супакойваецца тады. Ухутаю, як дзіця, — спі! Сяджу і зубы загаворваю: «Нічоога, хутка паправішся...» Ох, такі тады даверлівы, пацешны, ціхі — смех і гора!

— Але ці даглядае ён вас?

— Э-э! Толькі тады, калі ў яго няўдачы па службе...

— Во-во!

У нядзелю гэтыя жанчыны з мужамі панадзяваюць габардзінавыя паліто, прыбяруць дзяцей, пабяруцца за рукі і чынна пойдуць на самую людную вуліцу шпацыраваць. Дзеці вырываюцца, мацяркі трымаюць іх і роблена ўсміхаюцца знаёмым. Я бачу наскрозь сэнс такіх рытуалаў. А сама люблю паходы ў лес, на поле. Але, калі Косця піша дома і ў нядзелю, а я, самотная, спатыкаю на вуліцы гэтыя прыкладна-паказальныя сем'і, то часам бывае вельмі сумна і прыкра. Вось і цяпер мяне кранае штосьці, як бы зайздрасць.

— Яшчэ раз дуплет! — зноў заладзілі ігракі.

— Прыемна, калі добра жывеш з мужам,— пазяхае з сумам другая жанчына.

— Салям алейкум, трымай тройку!

...А мне трэ дошку на кухню раздабыць...— пазяхае трэцяя суседка.— О-оэх!..

— Алейкум салям, шэсць!

— Міма!

— ...Паліцу трэба зрабіць на посуд... Хадзіла ўчора ў домакіраўніцтва, а там сказалі — няма! Тады я сказала: не дасце — напішу самой Валянціне Церашковай, будзеце тады ведаць!

— Гатова!

— Чорт! Рыба!

— Цяпер раздавай ты!.. Дык мы там пяць бутэлек віна, тры каньяку выжлукцілі!..

— Ну і далі-і!

Божа!

Яны з пароды людзей, якія на рабоце толькі і лічаць свой стаж, каб хутчэй пайсці на так званы адпачынак. І вось, адпачываюць!.. Які далёкі ад гэтага Косця!

Няўжо і мой незнаёмец па натуры такі? Я ж яго зусім-зусім не ведаю!

Бр-р-р! — калоціць мяне ўсю.

Я чагосьці трывожуся.

З дома вылятае Віця. Я забылася сказаць, ён толькі гэтымі днямі навучыўся вымаўляць «р» і з радасным смакаваннем паўтарае яго дзе трэба і не трэба. Ён мяне не бачыць і зацягвае на ўвесь падворак:

— Давайте, космонавты, закурррым перред старртом, ведь у нас оста-алось четырррнадцать минут! Врррагу не сдается наш горрдый «Варрряг», пррращай, Антони-ина Петррровна!.. Толік, даць табе жалезнага шоўку?

— Нясі!

— Не, ты хадзі сюды! Ён у мяне пад ганкам ляжыць, я туды не падлезу адзін!

Хочацца зноў абняць сына. А ўрокі? Не, не падрыхтавацца мне тут. Дома адна Марынка з Косцем, вяртаюся да іх.

4

Косця, вядома, нават не заўважае, што я вярнулася са двара. Саджуся ля дачкі, мужа, каб набрацца ў іх рабочага настрою і ўраз закончваю паўрочныя планы. Абедаць яшчэ рана. Што рабіць?

— Пабачыў бы, што на двары робіцца,— асцярожна загаворваю да мужа.— Ты адзін толькі не любіш

кампаніі, сяброў...

— Я ў такім узросце, калі мне патрэбны толькі аднадумцы! — буркае ён са злосцю, не перапыняючы работы.

Яго нічым не возьмеш.

Успамінаю пахвальбу суседкі. Я ж не горшая! Іду да шафы, перабіраю сваю вопратку. Спыняюся на ваўнянай сукенцы. Дарагі матэрыял купіў з першай кандыдацкай зарплаты Косця, а я шыла не ў майстэрні, а ў прыватнай швачкі.

Дастаю сукенку, нацягваю яе. Падыходжу да люстэрка. Цудоўна! Сама сабе ў ёй падабаюся.

— Косця, паглядзі, можна так ісці ў школу?

— Што? — узнімае ён здзіўленыя вочы, нібы першы раз мяне бачыць.

— Ці можна ў гэтай сукенцы ісці да вучняў?

— А чаму не? — дзівіцца.— Якая розніца?!

Да яго нічога не дайшло, людзі!

Успамінаю, як калісьці чакала прымерак, з якім дрыжаннем і заміраннем сэрца выглядвала яго з работы, каб ён мяне ўбачыў у новым уборы. Зноў робіцца прыкра.

— А я некалі з-за цябе стала нават модамі цікавіцца! — кажу з крыўдай.

— Не выдумляй!

— Праўд...— давіць мяне нейкі камяк.

— Чаго ты прыбядняешся, чаму так з-за мя-не-е? — злуе.— Хіба ты не жанчына?

Збіраюцца слёзы — вось-вось заплачу.

— Ну-у, пачала ўжо! — Косця нездаволена ўстае, пачынае суцяшаць: — Ты для мяне ва ўсіх уборах прыгожая!..

Тут адчыняюцца дзверы, і ўваходзіць Галя, з якой мы, дзецьмі, былі ў эвакуацыі.

— Добры дзень, Старкевічы! — кажа збянтэжаная. Яна заўсёды баіцца Косці.— Ты куды так выфранцілася ў будні дзень?

— У нас сёння мерапрыемства ў школе...— хлушу.— Пойдзем адгэтуль, пагутарым сабе...

Вяду яе ў спальню, зачыняемся, і сяброўка расказвае пра сваё жыццё. Потым бярэ кніжкі, выходзіць. * і і

Тося нясе на стол талеркі, хлеб. Клічу дзяцей. Косця шчоўкае замком машынкі, заўважае:

— Твая Галя нейкая бясколерная...

У вайну яна засталася калекай. Але не хочацца расказваць сапраўдную прычыну, як і наогул не хочацца з ім гаварыць. Толькі кажу:

— Ціхая, сціплая настаўніца.

— Во, во!

— А чаму табе гэта не падабаецца?

— Калі мне гавораць пра каго, што ён ціхі і сціплы, то вельмі ж хочацца дадаць: і бяздарны! Сціпласць найчасцей прытворства! У здаровых і нармальных людзей сціпласць — напэўна, прытворства!

— Тады мы не здаровыя і ненармальныя.

— Іра, навошта прыбядняешся! І ты ж любіш Чапаевых, Гагарыных. А хіба пра іх можна сказаць сціплы, ціхі, падумай! Хіба ты закахалася б у ціхага, сціплага? Прызнавайся па-чэснаму! Мы ж разам з табой вучыліся. Штосьці не памятаю, каб у інстытуце табе падабаліся ціхоні ды сціплыя...

І што яму такое сказаць?

— ...Мы па прыродзе рэвалюцыянеры і любім людзей дзёрзкіх, смелых, якія ўмеюць пастаяць за сябе і за другіх... Нездарма тваю Галю і замуж ніхто не бярэ! Пажыві з такой пару месяцаў — павесішся ад нудоты!

Мяне тут узрывае:

— А ці ты ведаеш, што ў яе няма па лытку правай нагі?

— Што ты вярзеш?

— Што чуеш!

— Ну-у?!

— Вось табе і ну!

— Не, праўду кажаш? — пацiху ўжо з жалем пытаецца ён.

— Гэтак не жартуюць.

— А-яй-яй! Ніколі не падумаў бы!

— Яшчэ хвалішся, што назіральны... Ці не геройства

дзесяць гадоў працаваць у школе і хаваць пратэз ад настаўнікаў ды вучняў? Не яе віна, што ніхто не бярэ!

Косця ўсё лыпае ад здзіўлення вачыма.

— Упартасці і геройства ў адной гэтай жанчыны больш, чым ва ўсіх тваіх кандыдатах, калі нават скласці разам! — крычу я з перакананнем.

— Мабыць, і праўда... Здаюся...

Адчуваю вялікую палёгку, што яму дапякла.

5

Пасля абеду выпраўляю Марынку ў школу і адпраўляюся сама. Памалу супакойваюся. Штосьці мела ўспомніць цікавае і прыемнае. Вось-вось улоўліваю нітку запаветнай таямніцы, але не паспяваю ўлавіць — мая школа.

На парозе будынка спатыкае мяне змрочны дырэктар:

— Вашы выхаванцы зноў сёння натварылі: запусцілі джаз на ўвесь пакой, што сцены задрыжалі! Настаўніца малявання вымушана была пакінуць клас!

Я маўчу.

— Разберацеся — што там?! — кажа начальства.— Учора з піянерважатай быў скандал, сёння вось з ё-ою... Вечна з вашым класам не дзякуй богу!..

Устрывожана імчуся па калідоры.

Вучні насцярожана ветлівыя. Адчуваю, яны нешта ведаюць і таму па-змоўніцку на мяне глядзяць. Допыт рабіць? Не, вытрываю. Пачну ўрок, раскажуць самі.

— Ірына Іванаўна, а ў Янусіка глядзіце што...— асцярожна кажа стараста.

На парце малюсенькі, з папяросны карабок, радыёпрыёмнік на транзістарах. «Ах, дык ву-унь з-за чаго ўцякла ты з класа, вунь чаго збаялася!»

Вучням надта хочацца пахваліцца дзіўнай навінкай, яны хочуць, каб нехта раздзяліў іхняе захапленне і радасць. А хіба мне, дарослай, часамі гэтага не хочацца? Трэба быць драўляным, каб спакойна да гэтага адносіцца. Падыходжу да Янусіка. Клас насцярожваецца.

— Пакажы, пакажы, Коля!

Трыццаць грудзей уздыхаюць з палёгкай, столькі ж пар вачэй глядзяць на мяне з удзячнасцю.

— Во-о, Ірына Іванаўна, тут уключацель, гэты гузічак!.. А то — хвалі!..

Дзве мінуты захапляемся цудам тэхнікі, тады пачынаю ўрок. Дзяцей нібы хто падмяніў. Уважліва слухаюць і аддана глядзяць у вочы. Адчуваю іхні ўздым і паслушэнства, радуюся за сябе...

Выклікаю аднаго да дошкі, і ён бойка адказвае, як пішуцца складаныя словы. Прашу прыдумаць прыклад, якім мы яшчэ не карысталіся ў класе. Хлопчык напружана моршчыць лоб, маўчыць. Маўчу і я, толькі думаю: Валодзя, паў-яблыка, паў-яблыка... Ну, кажы ж ты, паў-яблыка...

— Паўяблыка!

— Яшчэ адзін — і зноў сама сабе: вадамер, вадамер, вадамер...

— Вадамер!

Такія гісторыі ў мяне на ўроках бываюць не рэдка, я ўжо нават прызвычаілася да дзіўнай з'явы. Скажы каму, не паверыць, што свае думкі магу навязаць іншым. Але гэта праўда. Таямніца ўзвышае мяне ва ўласных вачах. Вось і зараз урок пралятае імгненна. Чуваць званок.

У канцылярыі мяне падзывае настаўнік фізкультуры.

— Ноччу жонка нарадзіла сына...

— О, дык чаму ж вы маўчыце цэлы дзень! — шчыра радуюся.— Віншую!

— Ш-ш-ш... Нікому не трэба гаварыць...— стогне ён і чырванее.— Думалі — праз месяц, нічога не падрыхтавалі, а трэба купіць усялякае... Вырашылі пазычыць у вас...

Я халадзею, але праўду сказаць яму не хапае адвагі.

— Колькі? — пытаюся.

— Пяцьдзесят...

У галаве нараджаецца выйсце.

— Заўтра рана прынясу, Міхась Макаравіч. Добра?

— До-обра...— выдыхае малады бацька з палёгкай, дастае нясвежую хустачку, выцірае лоб.— Прабачце, Ірына Іванаўна, неяк здарылася ўсё нечакана... Думалі праз месяц, яшчэ шмат часу, а тут — вось...

— Ну-у, што-о вы, ахвотна памагу!

Іду зноў дамоў. Перад вачыма — заклапочаны малады бацька. Няёмка ад яго прыніжэння, і ў той жа час яго вельмі добра разумею, спачуваю — і мы з Косцем былі ў такім становішчы, і нас людзі гэтак жа ратавалі!

У нашым гарадку — усяго адзін інстытут, у ім толькі тры кандыдаты навук. Яны на віду. Людзі лічаць, што ў нас шмат грошай. Косця пайшоў у творчы водпуск, каб папрацаваць. Я хацела здаць сына ў дзіцячы сад, запісалася ў чаргу, а мне сказалі: «Вы добра забяспечаны і можаце сабе ўзяць няньку. Вашае месца ў дзіцячым садзе няхай лепш застанецца сыну якой-небудзь тэхнічкі!» І мы ўзялі домработніцу. А што выйшла з гэтага? У Косці яшчэ нічога не гатова, грошы некуды падзеліся, мы нават і не заўважылі.

Не раз спрабавала давесці знаёмым, але дарма. Іх

назаўсёды загіпнатызавала Косцева званне (а мо ім надта хочацца мець багатага знаёмага і яны не могуць адмовіцца ад сваёй фантазіі?!). Абрыдла кожны раз тлумачыць. І цяпер, калі хто дзівіцца, куды мы дзяём «свае тысячы», смяюся: «Дачу будуем на Чорным моры». Большасць верыць...

6

Крочу сабе па асфальце і паступова забываю пра ўспацелага настаўніка фізкультуры. Успамінаю выпадак у класе. Не, мяне ані кроплі не мучыць сумленне, што я не праявіла салідарнасці з настаўніцай малявання, не стукнула дзвярыма, не вылецела з класа. Паціскаю плячыма і паварочваю ў бакавую вулачку. Гэтай дарогай крыху далей, але яна высаджана каштанамі, і дрэвы якраз цвітуць.

Вось і мае прыгажуны. Казачныя кандэлябры белых свечак у зялёных кронах — не адарваць вачэй! Восенню тратуары тут будуць усыпаныя лупіннем, вучні стануць дарыць мне грыбочкі з каштаноў, а некаторыя настаўніцы зноў мне пазайздросцяць.

Клас для кіраўніцтва атрымала я нядаўна. Яму ніхто не мог даць рады. Яго ў настаўніцкай чамусьці празвалі бандай хуліганаў. Хіба ж мае вучні — хуліганы? Часамі яны чулыя, сардэчныя. У некаторых сваё, мне даверанае шчасце. Адзін мусіць няньчыць дзяцей у сям'і, у другога нядаўна бацька пакінуў маці і перайшоў да чужой жанчыны. Найцяжэйны — Янусік.

Нястрыманы, востры на язык.

Днямі прыходжу да яго на кватэру. Стукаю ў дзверы. Адчыняе сам Коля. Чыстыя, абстаўленыя новай мэбляй пакоі ўсланы і ўвешаны дарагімі кілімамі.

— Мама — там! — паказвае насцярожанымі вачыма Коля.

На падлозе перад шафай — здаровая самаздаволеная жанчына перабірае нейкія транты. Яна не ўстае, каб мяне павітаць, толькі паказвае, куды сесці.

Пачынаю сваю скаргу.

Няўважліва слухаючы, жанчына без пераканання падтаквае, абзывае сына «паразітам», наклікае на яго хваробы і гібель. Коля высоўвае галаву з кухні. У яго вачанятах чытаю сорам за маці і адразу прыкусваю язык — каму я ўсё гэта кажу?!

Дачакаўшыся нарэшце, калі я змоўкну, жанчына дастала з шафы туфлі і, аслепленая шчасцем, пахвалілася:

— Паглядзіце, Ірына Іванаўна, якія прыгожыя! Праўда? А гэтак танна каштуюць! Сёння ва універмагу давалі...

Колю мне стала шкада, як сына.

Што і казаць, з пункту гледжання празмерна строгіх педагогаў, мае вучні, мажліва, і «хуліганы». Толькі менавіта таму патрабуюць яшчэ большай увагі, цярпення і цеплыні. А напаткаўшы непрывычнае, ляпнуць дзвярыма і збегчы з урока — спіхнуць усё на чужую галаву, каб самому лягчэй жылося!

Хочацца перад кімсьці выказацца, камусьці давесці, што паводжу сябе правільна. Шкада, што Косця гэтак заняты! Некалі ў такіх выпадках аблегчвала душу ў дзённіку. Пацягнула зноў заглянуць у яго. Прыйду дамоў і абавязкова пашукаю старыя сшыткі.

Паміма волі перад вачыма ўзнікае незнаёмы — ах, вунь што не магла ўспомніць!

«Разумееце,— скарджуся яму,— ну, падтрымала б аўтарытэт той настаўніцы малявання. А вучні? Што ім да таго, што дарослыя дзядзькі прыдумалі застылую і нудную форму ўрока: праверка дамашняга задання, новы матэрыял, замацаванне?.. Настаўнік здаровым розумам павінен кіравацца і сэрцам, а не шаблонам! Розныя схемы да смерці не падабаюцца ўсяму жывому...

Учора піянерважатая завяла гутарку з маімі вучнямі:

«Давайце на свята арганізуем у школе чай!»

Востры на язык Янусік і ляпнуў:

«А па колькі лыжачак цукру будзеце класці нам у шклянку?»

Замест таго каб пасмяяцца разам з класам, яна — у амбіцыю:

«Я пайду ў інстытут, дзе твой бацька працуе, паскарджуся ў партарганізацыю!»

Хіба ж будуць такую паважаць? Сёння раніцой я выказала піянерважатай усё, што пра яе думала!.. Яна хацела б бачыць за партамі манекенчыкаў, а не жывых людзей!..

Настаўніку, ведаеце, трэба быць таленавітым, яго выхаваўчая работа — заўсёды імправізацыя. Гэта — псіхалагічная і дзелавая рэакцыя на любы ўчынак вучня, калі ты павінен імгненна знайсці адзіны справядлівы ход, і тут ніякія інструкцыі, шаблоны, падручнікі не памогуць.

Няўжо нельга ўцяміць, што вучні — не пасудзіны пустыя, у якія на ўроках мы павінны напампаваць энную колькасць ведаў?! Яны — каганцы, якія трэба запаліць!.. Пафатыгуйся, намацай у кожнага кноцік, запалі, і дзіця будзе табе паслухмянае, удзячнае і не ўчыніць глупства!..

Падтрымаць піянерважатую і настаўніцу, бо ім усяго па дваццаць гадоў? Педагогі не маюць узросту. Няважна, колькі табе — дваццаць ці сорак,— а вучні хочуць бачыць у табе чалавека, мудрага жыццёвым вопытам!»

Параўнанне з каганцом недзе я вычытала, але гэтую Думку выдаю за сваю. Прыдумваю, што адказвае незнаёмы, і гавару, гавару, гавару. Нават прызнаюся яму, якая з мяне чараўніца на ўроках, як навязваю свае думкі іншым.

7

Аж шкада, што канчаецца дарога.

Зварочваю з тратуара, саджуся на нейкую лаўку. Паступова нібы прачынаюся і бачу бессэнсоўнасць такой дыскусіі.

Пачынаю гадаць зноў: хто гэты чалавек? Яго воблік спалучаецца з героямі, што асвойваюць Поўнач, пракладваюць трасы ў тундры, капаюць каналы ў пустынях. Чамусьці ўпэўнена — ён інжынер.

Абуджаюся ад нейкага спеву і гляджу, дзе я.

У парку. Пад вечар ён прыкметна напаўняецца людзьмі. Перада мной плывуць дзве маладзіцы: ні то п'яныя, ні то надта ўзрадаваныя нечым. Рукі пераплеценыя, вочы ад радасці нічога не бачаць. Адна з іх прыслухоўваецца да свайго голасу і цягне:

В тол-пе наро-ода он глаза-ами меня по-искал!..

На іх аднолькавыя стракатыя пацеркі, старамодныя кофты, шырокія і разбітыя туфлі. Мабыць, сёстры з вёскі тут, у горадзе, спаткаліся...

Да мяне нясмела набліжаецца салдат. Доўгі, няскладны, белабрысы, з прышчыкамі на твары.

— Вы сумуеце? — пачынае ён са штучнай зухаватасцю.

— Не.

— Чаму вы адна?

— Мне так падабаецца.

— Падаба-аецца?

— Ага.

Салдат ужо не ведае, што гаварыць.

— Дык вы сумуеце?

— Я ж вам ужо сказала!

Мой спакойны настаўніцкі тон збіў беднага з панталыку. У яго выйшаў увесь набор фраз для такіх сустрэч. Ён разумее, што трапіў у смешнае становішча, але адысці ўжо не можа. Памагаю:

— Вунь пайшоў ваш сябар з дзяўчынай. Вы б у яго спыталі, як завалодаў яе сэрцам, і павучыліся б!

Салдат раптам робіцца шчырым, цяжка ўздыхае і даверліва скардзіцца:

— Толькі скажы яму, ага!

— А што?

— Аблае размазнёй, потым вернецца ў казарму і яшчэ будзе ўсім расказваць...

Божа, якія бываюць праблемы!..

А ён добры хлопец! Робіцца цёпла на душы. Успамінаю сваю Тосю.

— Увечары прышлю сяброўку. Прыйдзеце сюды?

— Абы не надта позна, бо нас не пускаюць...

Спяшаюся дамоў. Дзеці мяне чакаюць.

— Ну, што ў цябе, Марынка, было ў школе? Пыталіся цябе на ўроках?

— Не пыталіся. На арыфметыцы Валянціна Мікалаеўна задала загадку: у мяшку восем кілаграмаў яблыкаў, усыпалі яшчэ два кілаграмы. Што трэба зрабіць? Мукасей кажа: «Я ведаю. Трэба яшчэ раз адважыць!..» Ой, мама, а потым на ўроку спеваў наша настаўніца так стукнула па стале, што і гадзіннік спыніўся!

— Давялі яе, бедную!

— Мам, а ў Міколкі Кастыля машына ката забіла! — перабівае Віця.— І мы з Колькам закапалі яго на двары, каб фосфар выходзіў і ўсе баяліся!

— Фосфар?

— Ну.

— І ты браў дохлага ката?! Марш на кухню, мый рукі! І з мылам!

Выпраўляю дзяцей на двор, перадаю Тосі запросіны ў парк.

Іду да Косці, каб расказаць яшчэ пра незнаёмага. Падыходжу здалёк, з выпадку ў школе. Косця ўслухоўваецца.

Дарэмна ўзрадавалася. Ён адвярнуўся ад машынкі адно на хвіліну, каб запісаць выпадак з прыёмнікам і сустрэчу з салдатам. Потым механічна хавае блакнот ды паглыбляецца ў рукапіс.

Застаюся зноў адна. Саджуся правяраць сшыткі і ўспамінаю пра дзённік.

Пасля доўгага перапынку зноў пачынаю пісаць дзённік. Адвыкла. Запісваюцца толькі ўрыўкі думак, і то бессістэмна. Ляную напружыць мазгі. Навошта мне гэта, хопіць аднаго пісьменніка ў сям'і.

Успамінаю просьбу маладога бацькі, хаваю сшытак і адпраўляюся да сяброўкі.

8

Спатыкаемся ля яе дома і радуемся.

— Ой, Вера, суткі цябе не бачыла, а здаецца — вечнасць! — кажу.— Ведаеш, Косця гаворыць, што яшчэ

не бачыў, каб жанчыны так шчыра сябравалі!

— Пра-аўда? — рагоча Вера. І сур'ёзна: — Ён у цябе вельмі разумны, ты шчаслівая...

— Не думала. Магчыма.

— Ты куды ішла?

— Да цябе!

— Ну-у? Ой, якая ты слаўная! То хадзем!

Мая сяброўка — каравокая поўная казачка, якая развялася з мужам. Яна таксама настаўніца, лічыць гэта выпадковасцю. Яе запаветная мара — стаць артысткай. Яна і на ўроках любуецца сабой, услухоўваецца ў свой голас.

Вера — хімік, але яе цягне да ўсялякіх гісторый на тэатральныя тэмы. Чытаць ёй няма калі: яна ахвотніца паспаць.

Ля дошкі аб'яў сяброўка мяне затрымлівае:

— Ой, ледзь не забылася табе сказаць! Сусед працуе рэферэнтам у таварыстве «Веды». Толькі што паехаў на аэрадром сустракаць нейкага прафесара. Прафесар будзе выступаць у горадзе, ведаеш? — сказала яна ўжо шэптам, з шырока адкрытымі вачыма ад важнасці весткі. — Скажы свайму Косцю!

У разуменні Веры мой муж — чалавек навукі, і калі ў Доме народнай творчасці ідзе лекцыя на якую-небудзь навуковую тэму, то ён павінен стрымгалоў ляцець туды і садзіцца ў першы рад...

— Не мае часу ён хадзіць усюды...— кажу.

Але Вера ўжо лічыць, што абавязак сяброўкі выканала і да гэтай тэмы больш не трэба вяртацца.

— Ты мяне любіш? — пытаецца яна без уступаў.

Аб сваіх пачуццях я не ўмею гаварыць уголас, маўчу.

— Дзе-е там,— крыўдзіцца.— Ты — жонка вучонага, хіба нам з Ігарам да вас дацягнуцца?!

— Не балбачы, чаго не трэба, а то зараз ад мяне атрымаеш!

Успамінаю Косцевы словы пра сціпласць. Відаць, ён мае рацыю. Веру сціплай, надта ціхай не назавеш аніяк а хіба яна кепская?! Я вельмі прывязана да гэтай казачкі. І хоць я ёй нізавошта не сказала б пра свайго незнаёмага, але ўсе мае сямейныя беды і радасці яна ведае не менш за мяне. Прыйду пазычыць часам грошай, а ў Веры маёй толькі два рублі; мы раздзелім іх, і абедзве задаволены. Гэтаксама апошнім дзялюся з ёю і я.

Аднойчы праходзім мы каля рынку. Хутка ужо вечар. Але хіба можам мы туды не заглянуць? Мо яшчэ там хто ёсць...

Пад стрэшкай сапраўды — пару цётак. Зморшчаная і счарнелая бабулька трымае ў кошыку яйкі.

— Па чым яны ў вас, бабка? — пытаюся.

Жанчына адказвае. Такіх цэнаў не было ўжо даўно. І ў магазіне танней. Але робіцца надта шкода старой. Хутка ўжо і цямнець пачне, ёй трэба яшчэ дабірацца бог ведае куды, а тавару не прадала.

— Вера, давай зробім дабрачынства і — купім! — прапаную.

— Давай! — ахвотна падхоплівае сяброўка.

Даём грошы. Бяром з кошыка яйкі. Гандляркі ад мяшочкаў з семкамі глядзяць на нас хто з зайздрасцю хто са здзекам: — ну і купчыхі!

Апаражнілі мы кошык, а бабка чагосьці глядзіць на нас падазрона.

— Усё. Мы вам заплацілі. Дзякуем, бабуся! Адпраўляйцеся сабе дамоў!

— Дык вы ж лішніх яек сабе наклалі!

— Што вы, бабка?! — чырванею.

Чырванее і Вера. Але старая ўжо запусціла жылістыя і халодныя кіпцюры ў кішэню і робіць рэвізію.

Моўчкі выходзім на вуліцу. Аддаляемся ад высокага плота, за якім рынак, глядзім адна на адну і рагочам на ўсю вуліцу:

— Філантропкі!

— Бедная цётка!

У Веры на кватэры кажу аб просьбе Макарэвіча.

— Ці наскрабу столькі...— заклапочана моршчыць лоб сяброўка і шукае грошай па кішэнях, між старонак падручнікаў, у партфелі, заглядвае ў кубачкі, якія стаяць на буфеце: яна ніколі не ведае, дзе ў яе што ляжыць.

— Няма такога дня, каб хто-небудзь не папрасіў у мяне ці Косці пазычыць грошай,— апраўдваюся вінавата.— Усім здаецца, што я — мільянерка...

Вера і сама гэта добра ведае.

— Вось пабачыш, аб'яўлю ў настаўніцкай усім пра твае фінансавыя справы, каб не мучылі болей цябе...

Яна толькі так гаворыць, а сама задаволеная. Чалавеку памагчы заўсёды прыемна, а выручыць сяброўку — тым больш.

— На, трымай!..

— Дзякуй, Верачка. Толькі дробныя надта, яшчэ Міхась Макаравіч здагадаецца пра ўсё. Давядзецца, мабыць, зайсці ў магазін, памяняць.

— Ладна, па дарозе памяняеш... Ты чула, наша дырэктрыса злавіла мужанька з пісьмом ад любоўніцы!..

— Ён жа стары пень? — дзіўлюся я і прадбачу цікавую размову.

Вера пачынае ўжо маляваць займальную гісторыю.

Ой, гэтыя плёткі!! Як вы сабе хочаце, але я ў іх знаходжу і нешта карыснае! Слухаючы плёткі, мы перажываем сітуацыю, ад якой нас шчасліва ўсцярог лёс. На хвіліну і мы адчуваем сябе героямі незвычайнага здарэння ці скандалу, пра якія толькі што даведаліся. Адразу ў нас паляпшаецца і настрой, бо можам самі сабе зрабіць камплімент: «Каб са мной так здарылася, я не гэтак зрабіла б, ого!»

Я, мабыць, таксама добрая пляткарка. Верыну дырэктрысу і яе неўгамоннага мужа разбіраем мы па костачках. Позна ўжо. Збіраюся дамоў.

— Ірка, пачакай! — просіць, спахапіўшыся.— Сённня атрымала пасылку з Кубані ад мамы. Занясеш дзецям гасцінец...

Пакуль Вера робіць з газеты кулёк і, не шкадуючы, шчодра насыпае мне сушаных абрыкосаў і семак, уяўляю сабе, як мае малыя будуць вішчаць ад радасці. Расчулена кажу:

— Ведаеш, а мой Віця ўчора кажа: «Вазьмі мяне з сабой спаць, у цябе новы халат, як у царыцы».— «Ну, хадзі» — дазваляю. За ім і дачка. І пачалося: «А чаму, калі мы цябе казычам, ты не баішся, а так ты баішся козыткі?», «Хто такі Неру?», «А чаму ён называецца Неру?..»

— Ну-у, твае ж вельмі развіты-ыя! — прытворна прыбядняецца Вера.— А мой Ігар — рабацяга. Учора выпілаваў палічку на мыла і прыбіў. Унь, вісіць!..

Я зайздрошчу.

— А мая Марынка ўжо іграе на піяніна пару п'есак! — хвалюся, хоць кожную ноту ўганяю ў яе сілком.

— А мой...

Пакідаю сяброўку. Яшчэ трэба накарміць сям'ю, пакласці дзяцей спаць, праверыць сшыткі, падрыхтаваць на заўтра ўсім вопратку...

Так і праходзіць мой рабочы дзень.

9

Сёння ў мяне здарылася такая непрыемнаць у школе, пасля якой не хочацца жыць на свеце.

Прыходжу раніцой на работу, а мне заяўляюць, што мая вучаніца пасварылася з бацькам і спрабавала атруціцца.

Я расхвалявалася да таго, што аслабела, а пад канец дня нервы зусім здалі, і на ўроку літаратуры ў восьмым классе я... ударыла вучня!

Паплаўскі ля дошкі характарызаваў вобраз Любы Шаўцовай з «Маладой гвардыі». Раптам адчыніліся дзверы, уварваўся аболтус з сёмага класа Данько ды пачаў крычаць нешта Паплаўскаму.

— Загадай свайму сябру выйсці з класа!— кажу я свайму вучню.

Паплаўскі толькі ўсміхнуўся.

Я, аднак, вытрывала, спакойна вывела нахабніка за дзверы.

На перапынку падыходзіць Данько.

— Пусціце мяне ў свой клас на заняткі?

— Ты гэтага не варты!

— То я сарву вам іх!

— Паспрабуй!

— І паспрабую!

Па ўзросту яму ўжо быць у дзесятым.

Пачаўся ўрок. Раптам адчыняюцца дзверы зноў, урываецца гэты самы Данько ды садзіцца побач з Паплаўскім. Той спакойна дае яму месца.

— Паплаўскі, выведзі яго за дзверы! — узрывае мяне.

— А што, хіба я наняты?

Са злосцю выштурхоўваю семікласніка ў калідор, тады нападаю на свайго вучня:

— Марш і ты з класа!

Паплаўскі неахвотна ідзе. Іду да дзвярэй за ім і я. На парозе ён паварочваецца да класа і з дурнаватай усмешкай гаворыць:

— За што выганяеце, хіба я ў швейцары да вас запісваўся?!

Яму падхіхікнула некалькі галаскоў з партаў, і гэта мяне даканала. З нейкай роспаччу і абурэннем я — плясь нахабніка па твары...

Клас ад жаху абмёр...

Паміж намі нібы вырасла сцяна.

Выпадак разбіралі на педсавеце. Адны мяне асуджалі, іншыя спачувалі, падтрымлівалі, але я была занадта ўсхваляваная, каб што-небудзь запомніць з таго, што гаварылі настаўнікі.

Вярнулася дамоў позна, расказала пра ўсё Косцю і з плачам прыстала да яго, бытта ён быў ва ўсім вінаваты:

— Ну, і што цяпер будзе?

Косця на гэты раз не толькі адклаў свае рукапісы, але стаў грэць мне вячэру.

Я не адставала:

— Чаму так атрымалася, скажы?

— Мне ўсё ясна...

— Табе заўсёды ясна, ты ніколі нічым не праймаешся!

— Супакойся, паслухай! Ты ўлажыла ў вучняў сваю душу. Адбірала ад сябе, ад дзяцей час і аддавала ім дні і ночы. Ты вучыла іх быць сумленнымі, такімі, якія б гатовы былі ў любы час заступіцца за пакрыўджаных, за жанчыну, за старых і бездапаможных, гатовых на барацьбу за ідэю, за праўду, як Карчагін ці Алег Кашавы, ці не так?

— Ну...

— І ты ўжо бачыла іх такімі. А вось жыццё дало магчымасць праверыць вынік тваёй працы. Нахабнік стаў крыўдзіць цябе — настаўніцу, маці, а твой выхаванец не толькі не кінуўся цябе абараняць, не заступіўся, а нават цябе прадаў, так? Дзеля шчанячай рысоўкі перад дзяўчатамі і сябрамі яшчэ і падыграў нахабніку. У класе знайшлося такіх больш, яны пазайдросцілі «герою», падхіхікнулі, астатнія — раўнадушна прамаўчалі. Табе стала крыўдна, што твая праца пайшла на марна. У парыве злосці ты пайшла на крайнасць — ударыла аднаго па мордзе. Малайчына!

Ён сказаў дакладна тое, што адчувала я сэрцам, толькі не знаходзіла слоў, каб гладка так і лагічна выказаць.

— Добра табе так казаць, але як мне заўтра паказацца ім на вочы? — пытаюся я, ужо ўстрывожаная.

— Нармальна. Такая крайнасць павінна дасягнуць свайго. На яе не ўсе здольны. Трэба быць адчайным чалавекам і мець вялікае жаданне дабіцца мэты. Супакойся. Перахварэеш ты, перахварэюць дзеці, але ў выніку — клас зблізіцца з табой яшчэ больш. Твой клас перажывае якраз момант, калі пэўныя колькасныя вынікі тваёй працы пераўтвараюцца ў маладых душах у якасныя. Пабачыш, Іра, заўтра вы ўжо будзеце не такія, якімі былі ўчора.

— Пра-аўда?!

— Сама пераканаешся!

— Ой, каб толькі так было!..

Я часам цярпець не магу самастойнасці, і тады я надта шчаслівая, што, вярнуўшыся дамоў, нарэшце магу быць ад каго-небудзь залежнай. Для мяне нават цана мужчыны вымяраецца па тым, на колькі хачу быць ад яго залежнай. Косця — такая адтуліна: сваю праблему я ўжо бытта пераклала на яго плечы.

Які ён у мяне разумны! А добра мець такога сябра, мужа! Якое шчасце, што такі чалавек — бацька маіх дзяцей! Я яго чула, з удзячнасцю цалую:

— Косцік, скажы яшчэ што-небудзь харошае!..

— Стань дарослай, без глупства!..

Праз нейкі час я, супакоеная і задаволеная, што сумленна правяла і гэты дзень, засынаю ў яго на грудзях.

10

Назаўтра выходжу ў школу ўпэўненая і як бы абноўленая. Сустракаю незнаёмага. І ён бытта пра ўсё ведае: усміхаецца мне ветліва, прыязна, і ад гэтага робіцца мне радасна.

Восьмы клас і сапраўды застаю бытта б іншым — больш дарослым, вінаватым. Я не злапомная і не помслівая, стараюся нічым не нагадаць учарашняга. З уздымам расказваю пра Тараса Бульбу, праводжу паралель з героямі «Маладой гвардыі», на памяць чытаю сцэны мужнай гібелі казака. Васьмікласнікі ўсё ж такі яшчэ дзеці. Стаіўшы дыханне, яны слухаюць мяне як ніколі.

Урок праходзіць непрыкметна, і званок, які звычайна ўспрымаецца з палёгкай, на гэты раз вучні сустракаюць

расчаравана, хорам крычаць:

— Ужо-о?!

Лаўлю сябе на тым, што хачу, каб убачыў незнаёмы, якая я настаўніца, як у мяне спорыцца работа.

Шчаслівая, іду дамоў. Успамінаю, што няма з чаго заўтра варыць абед, заходжу ў гастраном.

Дзядзька ў белым халаце ля калодкі з сякерай чытае... Косцеву брашуру «Некаторыя псіхічныя ўласцівасці чалавека». Людзі пачалі надта цікавіцца такімі праблемамі. Вось і гэты ўглыбіўся ў чытанне, мяне не заўважае. Косця ўмее складаныя праблемы падаць неяк проста, займальна. Карціць сказаць прадаўцу: «Лепш адкладвай кніжку ды выберы добры кавалак мяса аўтару!» Але я — наадварот, нават вярнулася на пальчыках, каб чалавеку не перашкодзіць.

Дома нападаю на мужа:

— Ты ўсё сваё? Зараз жа кідай! Паглядзі, што на вуліцах робіцца: народу — не прайсці, аж у вушах гудзе! Ва ўсіх — абедзенны перапынак!

— Калі звычайныя людзі адпачываюць, наш брат працуе, гэткая наша доля...

— Косцік, у цябе, дальбо, яшчэ рукі паадсыхаюць! — цалую яго ў лоб па-мацярынску! — Вечна робіш тое самае і тое самае, свету божага не бачыш!

— Гэ, магу праседзець ля стала дзесяць гадзін або і цэлую ноч, і ў мяне нават не ўзнікне жаданне перамяніць позы! Горай, калі перапісваю. Але і тады не рукі баляць ад машынкі, а — сківіцы.

— Скі-ві-іцы?!

— Але! Запомні. Калі будзеш пісаць пра мужа-акадэміка ўспаміны — прыдасца! — смяецца ён і паціраае падбародак.

Хоць з Косцем жывём ужо восем гадоў, але кожны дзень у ім знаходжу штосьці новае, да жудасці таямнічае. Яшчэ студэнткай звярнула ўвагу на яго шырокія сківіцы — як у герояў Джэка Лондана.

Успамінаюцца мужчыны, якія дзень і ноч заганяюць «казла», праседжваюць у рэстаранах. З гонарам гляджу на мужа...

Хіба яго можна параўнаць з кім-небудзь з іх? Ён для мяне самы блізкі, паважаны і дарагі чалавек! Незнаёмы з вуліцы — міраж, фантазія, забава... Нездарма яго воблік ужо неяк растварыўся, знік... Толькі за нешта няёмка перад Косцем.

— Як, па-твойму, можа яшчэ хто цікавіцца мною як жанчынай?

— Як цябе спаткаў восьмы клас?

— Ты меў рацыю: усё скончылася добра.

— А Паплаўскі?

— Вінаваты — вачэй не падымае.

— Ці я табе не казаў?

— Казаў, казаў, памятаю і цаню... Чуеш, як па-твойму, можа яшчэ хто цікавіцца мной як жанчынай?

— Вы-ыдумала!

— А ты адкажы!

— Каму ты патрэбная?!

— Так-такі і нікому?

— Ну... мне, дзецям сваім...

— А яшчэ?

— Галі, Веры...

— Ай! Ты ж сам казаў, што я падобна на мадонну з карціны ў Пушкінскім музеі!

— Цяпер шкадую!

— Не выкручвайся: адказвай на пытанне!

— Чорт яго ведае! — пачынае няўпэўнена і заклапочана.— Тое, падабаецца табе хто ці не,— справа не волі, розуму, а — пачуццяў. Ім не загадаеш..,

— Толькі? — вырываецца ў мяне.

Косцю мне шкада.

— Што галоўнае павінна быць у кабеты? Добразычлівасць і прывабнасць. Гэтага ў цябе — аж занадта!

— Ой, ты сур'ёзна?!

Косцю кранае мая радасць. Ён гаворыць ужо цёпла, узрушана:

— Яшчэ ў цябе ёсць абаяльнасць...

— І яшчэ?

— А яшчэ — маеш такі характар, што ты заўсёды мусіш пра некага клапаціцца: пра мяне, дзяцей, каго іншага... Ты гэтым падобна на маю маму.

— А яшчэ?

Ён папраўляе мае валасы і дзівіцца:

— Не, аднак, ты здорава падобна на Джаконду!

— О-го!

— Я не жартую. Такі самы авал твару, такі ж нос, канфігурацыя лба, такія ж вочы... Адно — чаму твае валасы такія непаслухмяныя?! Гэ, калі ты паспела зрабіць завіўку?

— Здрасце, толькі ўбачыў? Сем гадоў нявестка дома і не бачыла, што кошка без хваста!

— Калі?

— Ужо дзён з пяць.

Косця заклапочана стараецца разгладзіць маю прычоску:

— Табе яна не ідзе.

— Бо я завілася толькі крыху!

— Табе яна не ідзе, чуеш?

— Бо часу не было выседжваць паўдня ў цырульні!.. Ведаеш, як там жанчыны мэнчацца? Бы за часоў святой інквізіцыі на вогнішчы!..

— Не бараніся, а слухай!

— Слухаю, Косцік, слухаю...

— Думаеш, Леанарда да Вінчы зрабіў Монне Лізе звычайную прычоску і просты прабор так сабе? Кудзеркі ёй былі не да твару! Вазьмі з паліцы кніжку і прыглядзіся да малюнка сама, калі мне не хочаш верыць!

— Ве-еру! Дзякуй за параду! Больш ніколі не буду завівацца, от пабачыш!

— А голас у цябе зычны, пявучы, малады...

— Маладзенькі?

— Ён у цябе нават маладзейшы за твар! — Косця дзівіцца з уласнага адкрыцця.

— Значыць, я магу яшчэ каму-небудзь і падабацца? — крычу, шчаслівая.

— Можаш.

— Праўда?

— Праўда.

— Ой, які ты ў мяне харо-ошы! — кідаюся яго абдымаць.

— Пачакай, а чаму гэта табе раптам прыйшло ў галаву? І менавіта сёння?

— Проста так!

— Проста так нічога не бывае. Прызнавайся!

— Не прызнаюся!

— Хочаш, каб у цябе хтосьці закахаўся?

— Хачу!

— Хто?

— Не скажу!

— Скажаш!

— Не!

— Не адстану. Кажы, хто?

— Ты!..

— Фу, балбочам мы з табой пра нешта, як малыя!

— Сама

пачала!

— А з кім мне пагаварыць, па-твойму?

Косця вінавата задумваецца.

Шкада яго.

— Давай лепш сходзім у кіно! Жыццё ідзе міма нас, а мы нават пахадзіць разам не маем калі, як людзі.

— Давай! — рашуча складвае ён паперы і спрытна ляскае замком машынкі, каб не дабраліся да клавішаў малыя.

— Толькі дзяцей накармлю.

— Кармі.

Як мала трэба чалавеку для шчасця. Крыху цёплых слоў, крыху ўвагі, спачування...

...Праз гадзіну мы ўжо на вуліцы. З Косцем я шчырая, чулая, вясёлая. Мне з ім добра, як было ў першыя дні, калі пажаніліся.

Вечарам кладзёмся спаць.

— Ты такі сёння добры быў да мяне! — уздыхаю, шчаслівая.— Мне так хочацца яшчэ з табой пагаварыць, ды сон разбірае...

— То спі. Яшчэ нагаворымся — цэлае жыццё наперадзе!

— Ай! Ты лепш скажы што-небудзь разбудзіцельнае!

— Як ты сказала? — рагоча муж.

— Разбудзіцельнае.

— Ха-ха-ха-ха!..— прыўзнімаецца ён.

— Толькі не ўздумай зараз дамтаваць блакнот, каб запісаць слова, бо расплачуся! Хоць на хвіліну забудзь, хто ты! Няўжо не зможаш?

— Паспрабую.

— Ну і добра.

— Значыць — разбудзіцельнае?

— Ага.

— Але што?

— Пахвалі зноў, як учора...

— Сёння ж ты нахабнікаў не лупцавала? Не лупцавала! Завошта хваліць?

— За што-небудзь!

— Ненармальная!

— Ну, што табе? Пахвалі-і, Косцік!..

11

Як тады ва мне спалучаліся думкі пра мужа з марамі пра другога чалавека, не ведаю. Потым думала пра гэта не раз. Відаць, тут выявілася і натура.

Калісьці з дзетдома на канікулы мяне ўзяла цётка. Яна жыла ў Мінску на першым паверсе. Калі цётка з мужам ішлі на работу, то мяне адсылалі на чацвёрты паверх пагуляць з равесніцай. Бацькі дзяўчынкі былі вельмі строгія, бегаць нам забаранялі, дакранацца да чаго-небудзь у пакоі — тым больш, і гэта была не гульня, а — пакуты.

Аднойчы, як звычайна, іду на цэлы дзень да сяброўкі. Спыняюся на трэцім паверсе перад такімі самымі дзвярыма, хоць добра ведаю, што трэба ўзняцца яшчэ вышэй, дзе мяне чакае Іна, але ў момант сябе пераконваю: мне — сюды. Званю. Ніхто не выходзіць. Націскаю на гузік званка ўжо смялей. Цішыня зноў. Узрадаваная, злятаю з лесвіцы. Са спакойным сумленнем бягу гуляць на падворак — я ж да Іны званіла, у іх нікога няма дома!

Тады мне было ўсяго дзевяць гадоў, але не толькі з-за ўзросту гэтак рабіла. Наўрад ці мой равеснік-хлопец стаў бы сябе так ашукваць.

Цяпер назіраю за мацяркамі сваіх вучняў. Чаго яны толькі не выдумляюць часамі, абы выгарадзіць свайго

відавочна вінаватага Колю, Пецю, Вову!.. Бацькі ў такіх выпадках кіруюцца розумам, логікай, дзе іхнія жанкі — сэрцам, жаданнямі (гэта не значыць, што мы горшыя, часта такая жанчына ані не дурнейшая і можа быць куды лепшая за свайго мужа!).

Адным словам, мы, жанчыны, можам вельмі лёгка заплюшчыць вочы на тое, што нам нявыгадна. Ёсць сярод нас і цвярозыя, толькі, мне здаецца,— іх меншасць. Я такая, як большасць.

Вядома, вінаваты быў і Косця. Мог бы болей звяртаць на мяне ўвагі.

12

Дзеці ў бакоўцы паснулі. Тося пайшла на спатканне. Я праверыла сшыткі, напісала планы, але не кладуся, чакаю мужа. Шкадую, што не пайшла разам з ім.

Цікава, што ён цяпер піша?

Падыходжу да рукапісу, чытаю.

«Малое і вялікае

Нуклеінавая кіслата, якая знаходзіцца ў палавой клетцы чалавека, займае аб'ём у мікраскапічныя долі кубічнага міліметра. Арганізм наш развіваецца з дзвюх гамет — розны полаў. На зямлі нас — чатыры мільярды. Агульны аб'ём генетычных нуклеінавых кіслот у гэтых васьмі мільярдах гамет — два з палавінай кубічных міліметры.

Падумаць толькі: у аб'ёме дажджавой кроплі заложана ўся матэрыяльная аснова, якая перадае генетычную інфармацыю пры нараджэнні трох з палавінай мільярдаў людзей!..»

Не паспяваю ні здзівіцца, ні захапіцца — нехта звоніць. Адчыняю дзверы.

Увальваецца п'яны Верын Барыс.

— Іры-ынка, Ір...— ледзь варочае ён языком і дыхае на мяне гарачым перагарам.

Не было мне клопату!

— Барыс, позна ўжо, ідзі дамоў!

— Вера, сволач, не пускае! Ты, Ірачка, добрая, пусціш пераначаваць...

Ён дужы, як мядзведзь. Трэ нагу аб нагу, скідае туфлі, адпіхвае мяне, ідзе ў пакой, валіцца на кушэтку і адразу засынае. Ад змагання з ім у мяне на руках засталося нешта аслізлае, брыдкае. Што рабіць? Хоць бы муж прыйшоў!

Барыс развёўся з Верай і прыстаў да ўдавы, старэйшай за сябе гадоў на восем. Калі вып'е, бяжыць зноў да Веры, але тая зачыняецца на ўсе замкі і выключае святло. П'яны барабаніць у дзверы, лаецца, пакуль суседзі не выклічуць міліцыю.

Гляджу з жахам на Барыса, на яго зашмальцаванае паліто з вырванымі «з мясам» гузікамі. Няўжо гэта той стройны і элегантны прыгажун капітан, з-за якога зайздросцілі мы ўсе Верцы, калі разам вучыліся ў інстытуце?

— Барыс! Бары-ыс! — тузаю мужчыну за халодныя вушы.

— А? — раптам расплюшчваецца яго мутнае вока.

— Калі ты ўжо кінуў Веру з сынам, то трымайся хоць гэтай жанчыны, не напівайся, як свінтус! Падумай, яна ж цябе недзе там чакае!

Барыс маўчыць, скрыгоча зубамі, храпе.

— Што з цябе будзе? Звалішся п'яны ў канаву, памрэш, і не знойдзецца каму нават пахаваць! Толькі адзін прафсаюз і павалачэ цябе на могілкі...

— А?.. Хто? Прафсаюз? — пачынае да яго нешта даходзіць.

— Ну, мясцком!

— Толькі — мясцком...— адразу як бы цверазее чалавек і крычыць з жахам: — Ну, не-е!..

Барыс садзіцца і ўздыхае. Тады глядзіць сабе пад ногі, дзівіцца:

— Халера, а дзе ж мае туфлі? Сюды я босы ішоў? — ківае галавой са спачуваннем да сябе. Упірае ў мяне алавяны позірк: — Дай, Іра, што-небудзь Косцева на ногі!

— Ты ж разуваўся ў калідоры. Ідзі туды, абуйся!

— Іду... Выганяеш?! Іду!..— зноў ківае з асуджэннем галавой.— Толькі прафсаюз... Мясцком...

— Во, во, будзеш мець цяпер над чым галаву паламаць — даўно трэба!

— Аднак ты, Іра, вельмі злая!.. Так бессардэчна абыходзіцца са мной!..

— А ты з Верай, з Ігарам абыходзішся мякка?!

Ці не ты сапсаваў ёй жыццё?! А пра сына падумаў?!

— Ладна, ла-адна, толькі змо-оўкні!.. Ты, як Вера, адно зачапі вас... Зтакаліся ўжо!..

13

Толькі выправадзіла Барыса, вярнуўся Косця.

— Ты куды хадзіў? — нападаю на яго.

— Крыху па полі палазіў...

Не магла на гэты раз пайсці з мужам, бо была занятая,

аднак у душы бытта б радуюся, што злавіла яго на злачынстве. Мае паводзіны на вуліцы — плата за яго.

— Чаму мяне не ўзяў?

— Дык жа я табе казаў ісці разам, забылася?

— Казаў! Не паспела раскрыць рот, як цябе ўжо не стала! Каб хацеў мяне ўзяць з сабой, знайшоў бы словы ўгаварыць!

— Магчыма... Але ж я пішу, разумееш... Трэба часамі пабыць аднаму, каб адстаялася думка...

— А-а, дык ты сумысна адзін пайшоў?! Тады навошта прыкідвацца, што завеш? — ад сваіх слоў яшчэ больш пераконваюся, што ва ўсім вінаваты муж.— Ты заўсёды лічыў мяне за дурніцу!.. Калісьці ездзіў на сустрэчу да медыкаў — адзін: бачыце, яму са мной ісці ў клуб няёмка! У лес аднойчы пайшоў — адзін! Сёння ў поле — адзін! А мне тут самой змагайся з кожным п'яніцам, бойся, дрыжы ад розных тыпаў! — крычу, хоць Барыс для мне — свой чалавек і, вядома, яго я не баюся.

— І-ірка, ты ж ведаеш, што мне гэта патрэбна! Ды і ці мала мы з табой папахадзілі і ў лес, і ў...

— ...Нібы маю мужа, а на самай справе яго ў мяне няма! Да д'ябла мне слава, калі жыву бытта ўдава якая! — прарываюцца ў мяне слёзы.

Цяпер я гаварыла з такой крыўдай і жалем, што ўжо ані не сумнявалася — ва ўсім вінаваты толькі адзін Косця, а мой уяўны флірт з незнаёмым — адно частковая кампенсацыя таго, што не дадае мне муж.

— Супакойся. Слова гонару, не ведаў, што табе будзе аж так крыўдна...

Але я не хачу слухаць яго каяння. Звяртаюся з просьбай, добра ведаючы, што яна толькі для формы:

— Косця, ну дай і мне якую-небудзь работу!

— Хіба мала табе заняткаў дома? Ці не па горла ў цябе работы ў школе? Якую табе яшчэ трэба?!

— А я хачу, як у цябе,— творчую! Дапусці і мяне да сваіх паперак!

— Піць гарэлку можна разам, а пісаць — толькі асобна...

— «Где уж нам, измученным в неволе, ликовать, резвиться и скакать!»

— Не раздражняй сябе! Я хацеў сказаць, што такая работа не для цябе!

— Ты ведаеш, што для мяне, што не? — выбухаю злосцю.— «Піць гарэлку разам, а пісаць — асобна»,— дражню.— Пачуў недзе фразу і паўтараеш, як папугай!

— Ну, пайшла!

— Эгаіст — толькі пра сябе думаеш!

— Іра, хіба ж гэта праўда? Хіба я пра сябе думаў калі? Што ты вярзеш?

— От бы пасадзіць цябе зараз на маё месца! — прарываецца ў мяне стары, набалелы жаль.— Ведаеш, як я здабывала сёння яду для сям'і?

— Чаго ты зноў усхадзілася?

— Што твае дзеці сёння абулі? Што робіцца ў маёй школе, пра што думаю, як хаджу на работу, што бачу, з кім спатыкаюся, ты ведаеш?.. Ды ты нават цвіка не вырвеш з крэсла, які сын увагнаў яшчэ летась, і будзе ён тырчаць, пакуль не парву сукенку і не выцягну сама!

— Я, па-твойму, бібікі б'ю? Супакойся! — моліць ён.— Павер, калі трэба было, то быў і добрым гаспадаром. Цяпер жа ўсім гэтым камандуеш ты!

— З сённяшняга дня адмаўляюся!

— Ну і добра. Тады займуся я!

— Не змагла б і я што-небудзь стварыць, каб ты даў умовы? Думаеш, я такая бяздарнасць?

— Ніколі так не думаў! От, запрацавалася, бедная, ушчэнт, дальбог!

Хоча мяне абняць.

— Не падлазь! Ты ведаеш, колькі разоў адно ў магазін сёння лётала?

— Нічога кепскага пра цябе не думаю, адкуль ты ўзяла ўсё? Супакоішся ты, урэшце?

— Маўчала дагэтуль, бо дурная была!

— Іра, зразумей, творчасць — як каханне, дзяліць ні з кім яго немагчыма, бо гэта тваё, асабістае. Я ж невінаваты, што на свеце так створана... Я табе вельмі ўдзячны за ўмовы...

— Што мне з гэтага?

— Дык пачакай вынікаў!

— Іх ніколі не будзе!

Што праўда, то праўда. У новы артыкул трэба ўкласці ўсю душу без астатку. Адно тады ён будзе добры. Гэта ведаю з уласнага вопыту — і ў маёй прафесіі гэтаксама.

Уздыхаю і скарджуся мякчэй:

— Усё адно і тое самае, і тое самае... Можна звар'яцець. У цябе ўжо — восем брашур! Ну, напішаш дзевятую, потым яшчэ адну, яшчэ...

Муж глядзіць на мяне, заклапочаны і здзіўлены: пра гэта ён і сам не думаў.

— Дурна-ая! — туліць ужо мяне.— Дык так і ў тваёй школе: выпусціш адзін клас, потым рыхтуй наступны... Так і ўсё астатняе на белым свеце. Табе яшчэ пашанцавала, я хоць заўсёды на вачах. Іншыя мужчыны як пойдуць раніцой з дому, то няма іх да ночы. А то і

суткі, цэлы месяц...

— Вось-вось. І я месяцамі бацькоў не бачыла. Што ў гэтым добрага?

— У цябе справа іншая, не блытай. Тваю маму партыя пасылала на заданне ў цяжкі час.

— Магчыма, і блытаю...— выціскаю з сябе і калачуся ад жалю.— Аднак і гэтак, Косця, жыць нельга. І з дзецьмі табе болей трэба быць. І да мяне ты заўсёды такі няўважлівы...

— Напрыклад?

— Пайшла з табой учора ў кіно, а ты папёрся наперад: мне было сорамна перад настаўніцамі. Ведаеш, як некаторыя да нас з табой прыглядаюцца, як потым абмяркоўваюць кожны наш крок?

Глупства!

— Такімі глупствамі ты мяне адштурхоўваеш, я пачынаю нават на другіх пазіраць...

— Вось як?

— Не хачу, а пазіраю!

— Ну-у? — ён коратка дзівіцца.

— Ага,— я задаволена, што прызналася нарэшце і што ён не стаў рабіць допытаў.

— Даруй, Іра! — вінавата просіць, уражаны.— Слова гонару, нічога не заўважаў... А ты наступны раз не маўчы, а кажы, калі я не ўважлівы!

— Трэба і самому ведаць!

— У мяне галава так задурана, што... Во, мяне выклікаюць у выдавецтва, хочаш, разам паедзем? Зараз грошай крыху зноў атрымаем за брашуру. Паехалі, а?

— Хто мяне пусціць, думаеш, я — вольны казак, як ты?!

— Адпросішся на два дні ў дырэктара. Веру папрасі правесці свае ўрокі! Дома Тося цябе заменіць!

— Ага, заменіць! Прывядзе салдата свайго сюды!..

— Ну і што? З'есць тваіх дзяцей! Не людаеды ў войску — і я быў салдатам! Паехалі!

— Нейк няёмка, сярод вучэбнага го-ода...

14

Жывём у век тэхнікі. Паўдня збіралася, а селі ў самалёт і праз гадзіну ўжо — сталіца. Мяне мучыць неспакой. Той, які дома быў прыглушаны рознымі справамі, тут мяне агарнуў усю, без астатку: мяне аж падмывае.

У гасцініцу прыбягае з рэдакцыі ўсхваляваны Косця і не заўважае майго настрою.

— Ну, віншуй! Падпісаў умову на новую рэч! Будзе называцца ведаеш як? «Значэнне памяці ў жыцці чалавека»!

— Што ты будзеш пісаць? Пра яе ж усё напісана.

— У-у, як памыляешся! Вы, настаўнікі, кажаце вучням: «Ты, Коля, далёка пойдзеш, у цябе выдатная памяць». А гэта — глупства! Амаль ніхто з вялікіх людзей ёю не вылучаўся! Ледзь не ўсе геніі памяць мелі цалкам звычайную! Наадварот, фенаменальная памяць часамі перашкаджае чалавеку! Расхалоджвае яго, супакойвае! Памятаеш Станіслава, студэнта з фізмата? Прачытаеш яму з кніжкі старонку і — ён табе перакажа яе слова ў слова. А што з яго атрымалася? З божага дару ён зрабіў бізнес! Завочнікі прыносяць задачкі, у яго цвёрдая такса: ад трох да пяці рублёў за адну...

— Тады як, па-твойму...— неахвотна падтрымліваю размову.

— Ніяк. І тут павінна быць у чалавека мера. Што з таго,

калі твая галава будзе поўная фактаў? Гурба вінцікаў і кольцаў яшчэ не народзіць трактар... Як? А чорт яго ведае, трэба падумаць! Мабыць, памяць не прыносіць карысці, калі факты не вядуць да пазнання сутнасці рэчы, не запальваюць іскры, не вядуць да вопыту, ведаў!.. Патрэбны яшчэ розум, эмоцыі, характар... Гарачае і сумленнае сэрца знойдзе і сілы і спосаб успомніць, калі яму што трэба! Здаровы парастак праб'ецца нават праз каменні да сонца, калі будзе ў ім гэтая сіла!.. Тут столькі можна фантазіраваць, прыводзіць прыкладаў — страх! От, работка чакае мяне — цуд!.. Але есці хачу, пайшлі абедаць!

Заходзім у перапоўнены рэстаран. Падсаджваемся да дзвюх дам.

— Што будзеш есці? — пытаецца Косця.

— Усё роўна. Выбірай ты! — кідаю нібы абыякава, а сама насцярожана кагосьці выглядваю, выслухваю.

Навокал завіхаюцца маладыя афіцыянты ў белых пінжаках з чорнымі банцікамі замест гальштукаў. Стаіць бязладная гамана. За суседнімі сталамі — арабы, негры, індусы. На сталах — стракатыя флажкі. Нашыя суседкі з прытворнасцю правінцыялак гавораць так, каб іх чулі афіцыянты:

— Ох, да чаго ж не люблю гэтых сталічных падавальшчыкаў у рэстаранах!

— І я! Яны — бытта лёкаі з дарэвалюцыйнага часу! У іх штосьці нізкае, фальшывае...

Косця вывучае меню, але я ўпэўнена — ён усё выдатна чуе. Зараз не выцерпіць, абрынецца на жанчын. Збіраюся сціснуць яго руку, выцягваю ўжо нават пальцы, ды раптам замірае сэрца, забівае дыханне: у залу ўваходзіць чалавек... Хаваюся з жахам за мужа.

— Эх, жанчынкі, жанчынкі, як вы можаце так легкадумна гаварыць? Вы ж гэтых хлопцаў зусім не ведаеце! — бы праз сон, далятаюць Косцевы словы.—

Яны ж вам могуць быць сынамі!

Не, гэта — не ён! Той чалавек, што ўвайшоў, мае толькі падобны касцюм!..

Да мяне памалу вяртаецца прытомнасць. І разам з гэтым робіцца сумна-сумна.

— ...Маладыя, адукаваныя, з атэстатамі. Узялі іх сюды па конкурсу. Гэтыя хлопцы нават валодаюць замежнымі мовамі. Я б на іх месцы не прыняў бы ў вас заказу!..

З той жа энергічнай упэўненасцю, з якой у гасцініцы разважаў пра памяць, Косця адчытвае жанчын, а я ўсё азіраюся, азіраюся, выглядваю і выглядваю, аж забалела шыя. Чагосьці страшэнна не хапае ў гэтым горадзе, надта цягне дамоў...

— Мараліст нудны, перастань! — шчыпаю мужа за локаць ды кажу: — Навошта ты мяне сюды прывалок?

15

Пасля доўгага перапынку я, нарэшце, сустракаю незнаёмага і ледзь стрымліваюся, каб не выдаць сваю радасць. Ківаю на прывітанне галавой. Ён усміхаецца. Нават прыпыніўся. На нагах у яго замшавыя чаравікі.

— Дзень добры! — кажа.— Ці не пара нам пачаць вітацца?

— І я думала пра гэта! — смяюся і ведаю, што ў мяне блішчаць зубы, вочы.

— Вось і дамовіліся! — з жартоўнай дзелавітасцю кажа ён.

— Дамовіліся! — у тон крычу і я.

Убягаю ў нейкі пад'езд, аглядаю сябе ў люстэрка. Ух, як усё атрымалася проста і натуральна! Перабіраю ў памяці, як усё адбылося, і зноў радуюся — лепш і быць

не магло!

З таго дня мы вітаемся і нават абменьваемся нязначнымі словамі. Тое, што гавару я,— заўсёды з клічнікам; тое, што кажа ён,— дакладнае, нешматслоўнае, лагічнае і, як мне здаецца, разумнае. Голас у яго мяккі, спакойны, поўны затоеных пачуццяў, страсці і сілы.

«Ён — незвычайны! — кажа кожны раз пасля такой сустрэчы маё сэрца.— От бы пазнаёміцца з ім бліжэй, запрасіць дадому, звесці іх з Косцем...— прыкрываю ўсё фігавым лісточкам і раблю выгляд, што нічога кепскага не адбываецца. І радуюся, бо знайшла прычыну для размовы.— Я павінна яго павіншаваць са святам, гэта будзе наш першы крок да збліжэння! Потым запрашу дадому, і будзем мець новага сябра!»

Муж адставіў машынку і пачынае гартаць газеты:

— Хоць кінуць вокам, халера, што на свеце робіцца! Мо там ён перавярнуўся дагары нагамі, а ты і ведаць не будзеш!

Дарэмна ён апраўдваецца. Я задаволеная, што Косця не звяртае на мяне ўвагі. Саджуся пісаць цётцы ліст. Механічна выводжу словы, а сама мяркую, як выканаю задуму.

Толькі чаму ён у замшавых чаравіках?.. Страшэнна не люблю мышэй і мужчын у замшавым абутку!.. Чаму?..

Але ж гэта глупства: такі абутак, як кожны іншы!..

Ужо гадзін дванаццаць ночы. Выходжу на вуліцу, каб кінуць канверт у паштовую скрынку. Можна кінуць і заўтра, але хочацца на свежае паветра, пабыць са сваімі пачуццямі.

Ад нашага ганка нехта зашлёпаў ботамі на босую нагу.

— Гэта мы! — чуецца вінаваты Тосін голас.

Калі я вяртаюся з вуліцы, Тося ляжыць ужо ў ложку.

— Цёця Іра...— шэпча.

Да гэтай простай дзяўчыны ў мяне шчырая цікавасць і спачуванне. Прысядаю на раскладны ложак.

— Уцёк пасля адбою з казармы праз плот! — са шчаслівым смехам і захапленнем, бытта хлопец да яе пралез праз пекла, хваліцца мая Тося і пырскае: — У адных трусах і шынялі!

«Вось табе і Тося!»

«А з-за мяне ўжо не будуць так сябе падстаўляць пад небяспеку! Ой, няўжо ніхто і ніколі не будзе?!»

— Яго не пакараюць за гэта?

— Ён кажа: «Днявальны — свой хлопец. У крайнім выпадку — дванаццаць сутак губы, падумаеш! Той не салдат, хто на губе не сядзеў!» Яшчэ летам прабілі трактарам дзірку ў плоце, прыкрылі дошкамі і бегаюць...

Тосю маю не пазнаць.

16

Школа рыхтавалася да Кастрычніцкага свята. Трэба было маляваць транспаранты, прыбіраць класы, выводзіць ацэнкі за чвэрць, тэрмінова выпускаць насценную газету. Устала я ў гэты дзень, можа, гадзіне а пятай. Мяне напаўняе таямніца, радуе прадчуванне новага, абуджаецца якаясьці ненатуральная чуласць.

— І ты ўстаеш?! — з пяшчотай звяртаюся да Косці.

— Ага!

— Паспаў бы! Сядзіш і сядзіш, нельга ж так! Мяне вымушае свята. А цябе?..

— А па-твойму, як? — нагінаецца ён па гантэлі.— У мяне

чартоўская прага да работы і радасць ад таго, што магу рабіць, што хачу!

— Геній аб'явіўся! Колькі разоў табе гаварыла: не хваліся, усё роўна састарышся...

— Во-о!.. І ў старасці жывуць. Тады, можа, толькі і атрымліваюць асалоду ад паўнаты жыцця, пільнасці вока, пачуцця меры з'яў!.. Давай старасць, я ведаю, як мне жыць, я — бачу неба! Якія ж вы ўсе... Не можаце адчуць нешта падобнае!

— О, зноў!

— Навошта мне хваліцца? Пабачыш, калі гэтая мая праца шугане на ўсю краіну!

— Тады што?

— Як — што? — застывае з узнятымі гантэлямі.

Гляджу на разгубленую постаць у адных трусах, на спіну і грудзі ў карычневых шрамах — слядах вайны — і адчуваю, які ён мне блізкі, родны і наіўны ў сваёй упартасці. Нібы Віця... Хочацца гэтаму роднаму і магутнаму зубру, што дзень і ноч заўзята працягвае сваё, перадаць частку свайго шчасця і радасці. Падыходжу і чула дакранаюся да рубца старой раны.

— Дзяўчынка, знайшла час!..— бянтэжыцца ён і грыміць жалязякамі аб падлогу.

Ад стуку прачынаецца Віця ды адразу свежым галаском, бытта не спаў, крычыць:

— Та-ата, ведаеш, што цікавае мне снілася?

— Не. Раскажы.

— Як... як...— сіліцца знайсці словы.

— Ну, ну!

— Мама, раскажы мой сон тату!

— Дурненькі, думаеш, і я бачыла яго?

— Ты не ба-ачыла? — дзівіцца Віця.— Мы ж разам спалі!..

Мы з Косцем смяёмся.

— Ой, Косцік, гані мяне да работы, а то трэба ў школу рана, а ў мяне спраў яшчэ колькі!

— А ну, гультай, марш! Што гэта такое?!

— Ой, іду, іду!

— Давай, давай! — пратурвае мяне ў другі пакой.

Рыхтую Марыйцы сукенку, школьны фартух. Чышчу чаравікі. Гатую ўсім снеданне. Буджу Тосю. Мы снедаем, і я апранаюся, бяру партфель.

17

Выходжу раней, чым трэба. Горад яшчэ сонны. Асенняе паветра — сцюдзёнае, але свежае і бадзёрае. Бачу вакол сябе толькі добрае. Мяне абганяе машына. З акенца кабіны вылятае вугольчык папяросы і падскоквае на тратуары, рассыпае іскры. Не, горад ужо не спіць...

Спыняюся на аўтобусным прыпынку ля хлебнага магазіна. Побач два здаровыя дзядзькі ў камбінезонах з кузава крытай машыны выцягваюць кручкамі скрынкі з булкамі і ў ранішняй цішы нарабілі лёскату на цэлы квартал.

— Усё! — уздыхае адзін.— Закурым!

— Як усё? — пярэчыць другі.— А снеданне сябру?..

І кідае на тратуар кавалачак хлеба:

— Лаві сваю порцыю, браце. Наядайся!

Толькі цяпер у паўзмроку бачу жывы шэры камячок, які па тратуары скача да хлеба.

— Кожную раніцу, жэўжык, прылятае! — з захапленнем тлумачыць дзядзька мне.— Просіць есці...

Падкаціў бітком набіты аўтобус, уздыхае тармазамі.

Расшпільваю паліто, каб не адляцелі гузікі, складваю рукі клінам, прыціскаю локцем партфель і ныраю за тоўстай дзяўчынай. Ледзь зачыняюцца за намі пнеўматычныя дзверы. Вакол мяне — тугія бакі, плечы, локці ды незадаволенае гырканне. Людзі нязлыя — яны проста яшчэ сонныя.

— Не штурхайся!

— Яна так дыхае! — заўважае другі.

— Не заступайся. Лепш злезь з маіх мазалёў!

— Хіба ты тут выходзіш?

— А калі не выходжу, то не трэба злезці?.. А вы не падміргвайце!

— Я вам падміргваю?

— У вас такая звычка, вы і не заўважаеце!

— Елачкай, елачкай станьце, і — усім хопіць месца! А ты — не выхіляйся з акна! Закрый яго!

— Выхіляйся, выхіляйся, чым ты заўтра будзеш выхіляцца?!

У аўтобусе прачынаюцца, усім весела.

У гэтую пару нашым маршрутам ездзяць пераважна рабочыя з заводаў, людзі, якія любяць вострае і трапнае слова. У гуморы і наша кандуктарка.

— Грамадзяне, бярыце білеты, не саромейцеся! — крычыць зычным голасам і папраўляе на грудзях «Раман-газету», якая занадта вылезла з-за адвароту.—

Тут мы усе свае, смялей, смялей! Вы, дзве дзяўчыны, чаго азіраецеся?

— А што, не пара ім хіба азірацца?

— Не хвалюйся, не на цябе!

— А чым я кепскі? Толькі што рыжы!

— Байчэй плаціце!

— Шукаем грошай у кішэнях!

— Доўга чагосьці!

— Ну, іншыя ў чужых кішэнях знаходзяць хутчэй, чым у сваіх!

— А ў мяне праязны!

— З праязным мог бы і прайсціся!

— Га-га-га-га!

Цяпер у аўтобусе — нібы адна сям'я. Здаецца, каб магла, азалаціла б усіх.

Нехта ўступае месца, саджуся. Маё сэрца як бы раздалося ўшыркі, увабрала не толькі гэтых пасажыраў, але і цэлы горад! Зноў здаецца, што я ўжо некалі жыла на свеце, я — вечная...

Што мой незнаёмы робіць? Яшчэ, відаць, спіць. Паспі, даражэнькі! Спіце і вы, добрыя людзі, каму яшчэ можна не ўставаць!..

Знадворку да мяне ўсміхаецца твар сімпатычнай маладой асобы з жывым і здаровым бляскам вачэй і зубоў. Я ахвотней гляджуся ў шыбу, чым у люстэрка. Косця смяецца, што гэта — самаашуканства, бо так менш відзён узрост. Ну і няхай! Крадком падцягваю ззаду касынку, і над лобам паказваецца просты прабор. Прыглядаюся. Сапраўды, цяпер падабенства да італьянскай сіньярыны бачу і я. Толькі мой твар маладзейшы і сама я больш жвавая.

А вось і школа.

Як ні рана выехала з дому, аднак у настаўніцкай ужо нехта ёсць. Мяне адразу падхопліваюць тысячы спраў. Камусьці на гвалт патрэбна выставіць адзнакі за чвэрць, дырэктару неадкладна давай справаздачу аб выхаваўчай рабоце, нейкі бацька, дзівак, прыйшоў якраз цяпер, каб я напісала яго дачцэ распарадак дня...

Аднак праз занятасць і клопаты я агорнута і прадчуваннем сустрэчы. Маё сэрца то калоціцца, то ад жудаснага і незнаёмага шчасця замірае. Недарэчы лезуць у галаву яшчэ і вершы. Цякуць лёгка, самі сабой словы Межэлайціса, вычытаныя нядаўна:

Так на картине Ренуара ты,
Земной и неземною возникая,
Являешь нам прекрасного черты,
И ты действительно такая,
И наяву такая ж, как во сне.
Вся красота, вся — радость.

18

Вяртаюся са школы. Іду паволі насцярожана, і ў мяне такое адчуванне, што вось-вось зараз нешта здарыцца. Здарыцца напэўна, няўмольна, немінуча — штосьці хвалюючае, важнае і фатальнае. Я нават ужо не ўпэўнена, ці сапраўды жыву, іду, ці мне толькі гэта ўсё сніцца.

Прадчуванне не ашукала.

Яшчэ здалёк бачу добра знаёмы капялюш, карычневае паліто і мяккую хаду мужчынскіх ног у замшавых чаравіках. Мне раптам не хапае паветра, замірае сэрца і падгінаюцца ногі. Хаваюся за прахожага, пачынаю аддыхвацца.

Спаткаліся мы на мосце. З нейкай п'янай рашучасцю ды толькі таму, што было раней запраграміравана, я

запыняю яго і на гэта трачу ўвесь запас смеласці. Гаварыць ужо не магу.

— Вы штосьці хацелі сказаць мне? — пытаецца ён ветліва, але паспешліва.

— Я?..

«Ну, гавары ж ты, гавары, калі пачала!» — чую свой кволы ўнутраны голас скрозь узрушанасць.

— Хацела павіншаваць вас...

— З чы-ым? — у яго вачах шчырае здзіўленне.

Пакутліва і дарэмна спрабую ўспомніць тыя душэўныя і прыгожыя словы, якія падрыхтавала.

— Са святам...— выдыхаю.

— А! Узаемна!

— Дзякуй...

Няёмкая паўза.

— Прабачце,— кажа ён.— Я вельмі спяшаюся!

Маўчу.

«Спяшыш... Ну і спяшы, ладна! Збіралася толькі цябе павіншаваць і свайго дамаглася!»

«Але чаму я не хачу, каб ты адыходзіў? Чым такая расчараваная?..»

Ён збіраецца бегчы і апраўдваецца:

— Ля рэстарана даюць свежую рыбу!

— Калі ласка...

— Трэба паспець захапіць!

— Што-о захапіць?

— Ля рэстарана ў падвале — свежую рыбу выкінулі, кажу!

— Яку-ую?

— Свежую!

Аслупянелая, гляджу на яго і ніяк не магу зразумець, пра што ён гаворыць. Пры чым тут якаясьці рыба?!

— Паслязаўтра ж — свята! — тлумачыць.

«Мабыць, сню».

— Ну, пабягу, а то расхапаюць!

— Расхапа-аюць?..

— Яшчэ людзі не ведаюць, але зараз наваляцца!

«Бо-ожа, што ён вярзе?!»

Некалькі секунд маўчым. Паміж ім і мной убілася кампанія вёрткіх вучняў з ранцамі, раздзяліла нас, але я не кранаюся з месца. Стаю, не магу адысці ад здзіўлення. Мяне агортвае адчай.

Школьнікі прайшлі — і зноў мы дваіх.

— Ну, пайшоў! — паўтарае ён.

— А як жа я-а?! — вырываецца ў мяне не то скарга, не то адчайны крык.

— Можа, і вам трэба? — на хаду пытае ён з гатоўнасцю. — За адно магу ўзяць, мне ж — усё роўна!

— Чаго ўзяць?

— Свежай рыбкі.

— Наво-ошта?

— Вы яе не любіце?

«Не, я не сню».

Ён ужо бачыць — нешта здарылася, адчувае віну, спрабуе яе загладзіць. Бадзёра кажа:

— Давайце грошы! Колькі вам браць?

— Не! — паспешліва і з жахам баранюся я, нібы ён падбіваў на злачынства.

— То як сабе хочаце, я — ад шчырага сэрца!

— Не! Не-е!

— Тады я пабег! Бывайце!

Падрыхтаванае на падставе: Аляксей Карпюк, Свежая рыба. Аповесці і апавяданні, — Мінск: Мастацкая літаратура, 1978.

Кнігу складаюць дзве аповесці, апавяданні і вялікі цыкл нявыдуманых гісторый. Аповесць «Свежая рыба» — пра сённяшні дзень нашых людзей, сям'ю настаўніцы і вучонага, пра іх працу і клопаты. Аповесць «Па кветку шчасця» напісана на матэрыяле з жыцця Заходняй Беларусі і расказвае пра падзеі, сведкам і ўдзельнікам якіх быў сам аўтар. У апавяданнях раскрываюцца лепшыя рысы нашага чалавека, высмейваецца мяшчанства і перажыткі мінулага ў свядомасці людзей.